
Rimes de grumet i ampolleta a les naus de Colom

Autor:

Data de publicació: 22-07-2013

Com que de tant en tant m'agrada remenar llibres que tinc a casa, un dia em va venir al cap un, que mirava de joveneta i que narrava els viatges fets pels primers i mítics exploradors, d'una manera absolutament científica però amena i planera. Així m'endinsava en els viatges dels antics egipcis, els periples nàutics del grecs, les incursions dels Vikings a Groenlàndia, l'anada de Marco Polo a la Xina, el llegendari "Preste Juan", etc. El llibre es diu *La Aventura de los Primeros Descubrimientos*, de Paul Herrmann, editat l'any 1952 per l'Editorial Labor i traduït del alemany al castellà per Francesc Payarols. M'havia fet passar molt bones estones aleshores i el vaig voler recuperar per veure si hi trobava alguna cosa interessant, mirant-lo des de la perspectiva de tants anys entremig.

Per Na Montse Montesinos

Com que de tant en tant m'agrada remenar llibres que tinc a casa, un dia em va venir al cap un, que mirava de joveneta i que narrava els viatges fets pels primers i mítics exploradors, d'una manera absolutament científica però amena i planera. Així m'endinsava en els viatges dels antics egipcis, els periples nàutics del grecs, les incursions dels Vikings a Groenlàndia, l'anada de Marco Polo a la Xina, el llegendari "Preste Juan", etc. El llibre es diu *La Aventura de los Primeros Descubrimientos*, de Paul Herrmann, editat l'any 1952 per l'Editorial Labor i traduït del alemany al castellà per Francesc Payarols. M'havia fet passar molt bones estones aleshores i el vaig voler recuperar per veure si hi trobava alguna cosa interessant, mirant-lo des de la perspectiva de tants anys entremig.

A la primera pàgina, encapçalant el llibre, s'hi troba una frase que en aquell temps m'havia cridat molt l'atenció i que em sabia de memòria. Diu:

"SIETE ES PASADA Y EN OCHO MUELE"

És una frase críptica que em va fer rumiar i que tan imaginava que es referia a onades del mar, com podia referir-se a llegües marines, com a nusos nàutics, o bé...En fi, misteri! La frase em fascinava. A la pàgina següent, començant la Introducció del llibre, el primer paràgraf repetia la frase i continuava:

"Siete es pasada i en ocho muele. (1): Cuando el grumete, al final de su guardia nocturna, habia vuelto por última vez el reloj de arena; cuando habian pasado siete ampollitas (sic) y comenzaba la media hora de fluir de la octava: incesante, incontenible, como símbolo palpable del tiempo que corre, entonces cantaba el mozo aquel estribillo en el silencio del barco. Así ocurría entre dos luces en las tres carabelas de Colón, como desde muy antiguo viniera ocurriendo en todas las naves de Aragón y Castilla".

L'avís del principi: (1) em remet al peu de la pàgina on hi diu:

"Verso de una antigua canción marinera, cantada en las naves castellanas:

Buena es la que va, mejor es la que viene

siete es pasada y en ocho muele;

más moliere, si Dios quisiera;

cuenta y passa, que buen viaje faza"

I se'm van posar en alerta totes les antenes!. O sigui que es tractava d'una cançó de canvi de guàrdia i això, passava

cada quatre hores, donat que parlava de vuit ampolletes i que en cada una, la sorra trigava mitja hora en caure al recipient de sota. Bé, però se'm plantejaven molts interrogants:

Perquè es parlava d'ampolleta en un escrit, tot ell en castellà? Ampolleta és una paraula netament catalana. Perquè no es parlava de botellita?

Per altra banda, l'última paraula, faza, em sonava molt millor si la convertia en faça, catalana també, paraula que jo havia llegit diversos cops en versos d'Ausiàs March, el gran poeta valencià de mitjans del segle XV, contemporani dels temps en què es deuria fer la cançó: Per ex: "No em pren així com al petit vailet / qui va cercant senyor qui festa el faça..." (Inici de la poesia núm. 68)

Havent assistit a una conferència d'en Manel Capdevila, gran expert en temes de navegació, sobre el tema: "Mesura catalana de la llegua marítima", va parlar de les ampolletes nàutiques, com d'un invent català que es fabricava a Barcelona i que era emprat pels navegants de diversos països. Es portava als vaixells per mesurar els nusos. En realitat, la paraula "muele", del verb moler: moldre, en català, fa referència, segons el mestratge de M. Capdevila, al fet que la sorra cau de la fiola superior de l'ampolleta a la inferior, talment com si es tractés d'un cos sòlid que s'ha molt i s'ha tornat cascada de pólvores.

Tornant a la dita estrofa, llegint els versos en castellà em feia l'efecte que tot allò no sonava a cançó: no tenia rima consonant, ni mètrica exacta, Allò no podia ser cantat tal com estava. Era una pseudo-poesia impròpia del segle XV, ja que en aquell temps no s'usaven la mètrica i la rima lliures. I vaig pensar en traduir-la al català, a veure què passava. Tenia el greu inconvenient que el llenguatge del Segle XV era molt diferent al d'ara; hi ha més de sis segles d'evolució lingüística per entremig. També s'havia de tenir en compte que el que estava escrit en aquell llibre traduït de l'alemany era una traducció d'una altra possible traducció. De quin idioma s'havia passat al castellà?

Si les naus on es cantava la cançó eren "de Aragon y de Castilla" i si no semblava ser una cançó castellana, el més lògic és que fos una traducció d'una cançó catalana. Així doncs vaig decidir tirar pel dret i fer una provatura cap el català. I al cap d'uns quants intents va sortir aquest verset:

"Bona és la que va, /millor és la que ve. /La set és passada /e en la vuit mol./

E més en moldrà /si Deu ho vol./Compta e passa /que bon viatge faça.

No és una meravella de ritme i mètrica però em sona millor com a cançó.

Buscant en la bibliografia que hi ha a les últimes pàgines del llibre en qüestió, informació per saber d'on podia haver sortit aquesta estrofa em trobo amb la referència al llibre: "Historia de las Indias, Colección de documentos para la Historia de España" del P. Las Casas (o sigui Bartomeu Cases) biògraf de Colom, que el va acompanyar en els seus viatges a Amèrica. Això lliga del tot amb l'asseveració que fa M. Capdevila que m'avisava que Coromines diu que "en castellà, l'ampolleta, apareix per primera vegada al diari de Colom" i també informa que en català ja apareix en Ramon Llull, la qual cosa demostra la seva antiguitat i procedència.

Però no anem tan lluny i fixem-nos: si Coromines diu que en castellà apareix en el diari de Colom, és que estem parlant de la mateixa situació: el grumet compta les ampolletes i en arribar al pas de la sèptima a la octava, canta la cançó ben fort per avisar als mariners, que estan mig adormits, que es despertin perquè tenen menys de mitja hora per posar-se a punt per fer el relleu de la guàrdia: "en ocho muele", és a dir: "la octava ampolleta ja està molent la sorra, poseu-vos a punt que toca canvi de guàrdia"

En Manel Capdevila, en vista d'aquesta estrofa es va afanyar a buscar la cançó sencera i la va trobar. En castellà, naturalment. I no en castellà antic, com hauria estat si fos la versió autèntica que es cantés en aquella ocasió, sinó una versió conforme amb l'estrofa ja esmentada: llenguatge contemporani, on es nota una traducció forçada i no acaben de quadrar mètrica ni rima. I també ha fet una traducció al català en un intent de buscar la consonància i la musicalitat. Diu així:

NOTA DE L'EDITOR: Es parlava del moldre de l'ampolleta perquè l'arena al caure sembla l'arrós caien d'un molinet..

Salta a la navegació Salta a la cerca

[Els de popa comencen amb un cant]

Bendita la hora

en que Dios nació.

Santa Maria que le parió

y San Juan que le bautizó .

La guardia es tomada,

la ampolleta muele.

Buen viaje haremos

si Dios quiere

[Al cap de..]

Buena es la que va,

mejor la que viene.

Siete es pasada

y en ocho muele.

Y más molerà

si Dios quisiere.

Cuenta y pasa

que buen viaje faza.

[Ah de proa, alerta y buena guardia!]

[Els de proa contesten amb un cant]

Bendita sea la luz

y la Santa Veracruz

y el Señor de la Verdad

y la Santa Trinidad.

Bendita sea el alba

y el Señor que nos la manda.

Bendito sea el dia

yel Señor que nos lo envía

[Cant dels de popa de 6 síl·labes]

Beneïda l'hora

en què Déu va néixer.

Qui el va engendrar

i qui el batejà.

La guàrdia ja és presa,

l'ampolleta mol.

Bon viatge farem

si és que Déu ho vol.

[sis ampolletes....]

Bona és la que va,

millor la que ve.

La set es passada

i la vuit ja mol.

i més que moldrà

si és que Déu ho vol.

Quan ja compta i passa

bon viatge fassa

[Ah de proa, alerta i bona guàrdia!]

[per dir que no s'han adormit-8 síl·labes]

Beneïda sia la llum

i la Santa Veracreu

i el Senyor de la Veritat

i la Santa Trinitat.

Beneïda sigui l'alba

i el Senyor que a tots ens guarda.

Beneït sigui ja el dia

i el Senyor que ens el envia...

Bé, això és el que hi ha. La traducció catalana ha de ser lliure a la força per treballar amb un material traduït i escrit segons el llenguatge del Segle XX, tal com hem apuntat més amunt. Intentar una traducció al català segons els cànons del segle XV, seria sols una conjectura, un supòsit. Però si realment la part castellana moderna és l'adaptació actual de l'antiga, bé es pot deduir que aquesta, podria ser una traducció del català de la autèntica cançó que es cantava en els caravel·les de Colom que travessaven "la Mar Océana" rumb a Les Índies. No s'ha pogut aconseguir la versió que segurament figura en el diari de l'Almirall (traduïda al castellà, naturalment) o bé en la crònica que en fa el P. Cases. No més disposem d'un pàl·lid succedani, que no sabem fins a quin punt ha estat adulterat.

De tota manera continuo en la meva idea que si realment és una traducció i malgrat les traces que ho volen emmascarar, tot hi apunta, tenim:

Un grumet en un vaixell d'una nau de Colom que es dirigeix a la Descoberta d'un Nou Món, està vigilant el "moldre" de la sorra que cau dins unes "ampolletes" de fabricació catalana, dins una nau catalana, que canta una cançó de canvi de guàrdia en català perquè els mariners que dormen, el sentin i es despertin. Aquests mariners, per donar-li a entendre que l'han sentit, contesten amb un crit-consigna, (que no ens ha arribat) i per tant l'han entès perquè parlen la mateixa llengua: el català. O sigui que són catalans també. I això deuria passar, no en una nau sinó a cada una de les tres, evidentment.

En resum: A les caravel·les de Colom, en els viatges que va fer de Descoberta del Nou Món, s'hi anava amb vaixells catalans, equipats amb instruments catalans, amb tripulació catalana i es parlava català.

El meu agraïment a la col·laboració de Manel Capdevila pel seu interès, erudició, les seves aportacions i assessorament.

"Ampolleta dins l'entorn nàutic" fins el 2010 era un terme només castellà em va costar 1 any que Termcat l'acceptés en el context nàutic.

4-CASOS-FAZA